

Haldun Taner dramaturgisini çözümlene çabasının okuyucuyla paylaşılan serüveni...

Haldun Taner'in kabare dışındaki oyunlarını kapsayan kitap, yazarımızın seyirlik metinlerini incelerken hem seyirci olgusunu göz önünde tutmaya özen gösterir, hem de yaratıcının seyrinin, rotasının, tiyatro içindeki yolculuğunun izini sürmeye çalışır. Ancak çalışmanın bütünü aynı zamanda araştırmacının da seyrini ortaya koyacak, onun düşünme yolunu izlenebilir kılmayı deneyecektir.

Yalın, düz bir okumanın ardından oyunların sundukları veriler doğrultusunda oluşturulan ve "Haldun Taner Tiyatro Haritası" olarak adlandırılan tablo, yazarla ilgili birçok ipucunu ele verdiği gibi kitabın da ana kaynağını oluşturur. Buradan yola çıkarak yapıtların temelinde yatan sorunsala, ana tümceye ulaşma çabasına giren **Esen Çamurdan**, oyunlarda toplumsal yapıda izlenen karmaşanın seyirciye yansıtılma biçimini irdeler. Yine aynı doğrultuyu izleyen son bölüm, **Taner**'in seyirciyle kurmak istediği ilişkiye, ona karşı takındığı tutuma ayrılmıştır.

Haldun Taner'in tiyatro coğrafyasında keyifli bir gezinti gerçekleştirmeyi amaçlayan **Haldun Taner Seyir Defteri**'nin bir hedefi de, yazarımızın dramaturgisini çözümlene çabasını okuyucuyla paylaşılan bir serüvene dönüştürebilmektir.

HALDUN TANER

Seyir Defteri

Esen Çamurdan



b Bilgi 
ISBN 975-22-0178-4
2006.06.Y.0105.3048


9 789752 201781
KDV Dahil 10 YTL



ISBN 975 - 22 - 0178 - 4
2006. 06. Y. 0105. 3048

Birinci Basım
Ağustos 2006

BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Caddesi, No: 46/A, Yenışehir 06420 / Ankara
Tlf: (0-312) 434 49 98 - 434 49 99 - 431 81 22
Faks: (0-312) 431 77 58

İstanbul Temsilciliği

İstiklâl Cad., Beyoğlu İş Mrk. No: 365, A Blok,
Kat: 1/133 Beyoğlu 80070 / İstanbul
Tlf: (0-212) 244 16 51 - 244 16 53
Faks: (0-212) 244 16 49

BİLGİ KİTABEVİ

Sakarya Caddesi, No:8/A, Kızılay 06420 / Ankara
Tlf: (0-312) 434 41 06 - 434 41 07
Faks: (0-312) 433 19 36

BİLGİ DAĞITIM

Narlıbahçe Sokak, No: 17/1, Cağaloğlu 34360 / İstanbul
Tlf: (0-212) 522 52 01 - 520 02 59
Faks: (0-212) 527 41 19

www.bilgiyayinevi.com.tr • info@bilgiyayinevi.com.tr

ESEN ÇAMURDAN

Haldun Taner

Seyir Defteri

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni: bilgi yayınevi

Haldun Taner Sevir Defteri

Bu kitabın yayın hakkı,
yazarıyla yapılan sözleşme gereği
Bilgi Yayınevi'ne aittir. Kaynak
gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz;
yayınevinin yazılı izni olmadan radyo ve
televizyona uyarlanamaz; oyun, film,
elektronik kitap, CD ya da manyetik bant
haline getirilemez; fotokopi ya da
herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz.

baskı: cantekin matbaacılık
yayıncılık ticaret ltd. şti.
(0-312) 384 34 35 - 384 34 36

*Beni tiyatroya yönlendiren
sevgili hocam Haldun Taner'in
anısına saygıyla...*

1. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri ve Deneyimleri
2. Tiyatro ve Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
3. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
4. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
5. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
6. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
7. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
8. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
9. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
10. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
11. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
12. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
13. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
14. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
15. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
16. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
17. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
18. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
19. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri
20. Haldun Taner'in Tiyatro Deneyimleri

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
I. Haldun Taner'in Tiyatro Haritasına Genel Bakış.....	13
II. Yap(ama)mak, Ol(ama)mak Sorunsalı.....	21
1. İkili Karşıtlık Durumları.....	21
2. Asal Kişiler ve Toplum.....	26
3. Öznenin Püskürtülmesi ve Sığınma.....	30
4. Kendini Bulamamış, Oturmamış Toplum İmgesi, Temelsizlik Sorunu.....	33
III. Toplumsal Yapıda İzlenen Karmaşanın Metin Yapısına Yansıması.....	37
1. Ardzamanlılık Yaratarak Karşıt Durumlar Oluşturma.....	37
1.1. Anlatıcılar ve Zamansal, Uzamsal Kaydırma.....	38
1.2. Başa Dönme Yöntemiyle Zamanın Çizgiselliğini Bozma.....	44
2. Eşzamanlı Oyunlarda Çatışık Konumlama.....	47
2.1. Açık Biçim Ağırlıklı Oyunlar.....	47
2.2. Kapalı Biçim Özellikleri Taşıyan Oyunlar	53

IV. Haldun Taner ve Seyirci.....	57
1. Seyircinin Beklentisini Tersine Çevirme:	
Şaşırtmacalı Oyun Sonları.....	57
2. İbret Dersi.....	70
3. Seyirciyi Yönlendirme.....	78
3.1 Yazarın Kendini Metin Yapısının	
Ardından Göstermesi.....	79
3.2. Anlatıcı ve Koro.....	81
3.3. Yazarın Kendini Gösterdiği Öteki Yerler.....	86
4. Haldun Taner'in Görmek ve Göstermek İsteddiği.....	97
HALDUN TANER OYUNLARI.....	101
KAYNAKÇA.....	103

ÖNSÖZ

Okuma Uğraşı adlı kitabında Akşit Göktürk, "Her sanat yapısı" der, "görünür kıldığı şeylerin birilerince alınması ile işlevini bütünlemiş olur." * Tiyatro yapısı da seyirciyle bütünlük kazanır. Bir oyunun alınma sürecini incelemek ise araştırmacıyı, ister istemez, yaratıcının ele aldığı konuyu veya izlediği biçimleme edimine götürür. Öte yandan, sanat yapısını bir iletişim aracı, düzenlenmiş düşünce olarak algıladığımızda temelde yatan düşünceye ulaşmak için, seçilmiş olan iletişim aracını, kendi dili içinde çözmek gerekir. İşin en çetin ve keyifli yanı da budur; yaratıcının iletişim dizgesini sökmeye çalışmak.

Tiyatroya dönersek... Bir oyun metnini incelemek, her şeyden önce, yazarın kurgusunu kavramayı, onun "şemasını" çıkarmayı, dökümünü yapmayı gerektirir. Bir başka deyişle, oyunun anlamına ulaşmak istiyorsak eğer, başvuracağımız yöntemlerden biri, onun iletilme biçimini araştırmak olmalı; buna bir tür altyapıyı çözümlene arayışı da diyebiliriz. Bir şeyleri görünür kılan yaratıcının kendini görünür kılma uğraşı... Bunun için yazarın izlediği yoldan gitmek başlangıçta yeterli olacaktır, ancak ters yönde: Onun var-

* Akşit Göktürk, *Okuma Uğraşı*, YKY, İstanbul, Ocak 2002, s.13.

dığı yerden siz geriye döneceksiniz, çıkış noktasına doğru gidebildiğinizde gideceksiniz; doğal olarak, kendi bilgi, birikim ve deneyiminizden beslenerek.

Haldun Taner'in iki dönem yapıtlarını kapsayan, çoğunun metni bulunmayan kabare oyunlarını içermeyen bu kitabın ilk bölümü yalın, düz bir okumanın ardından oyunların araştırmacıya sunduğu veriler doğrultusunda ortaya çıkan genel görünümünden (Tablo) oluşur. "Haldun Taner Tiyatro Haritası", yazarla ilgili birçok ipucunu gözler önüne serdiği gibi bu çalışmanın da ana kaynağını oluşturur. Kitapta yazılanların tümü –yazılmayanların da– söz konusu tablo incelenerek elde edildi, buradan yola çıkılarak kimi gözlem ve saptamada bulunuldu.

İkinci bölüm, oyunların temelinde yatan ana düzenek ile ana tümceyi bulma çabasıdır. Yüzeyde görünenden hareketle dipte yatana, söylenmeyene ulaşma denemesi.

Üçüncü bölüm ise, iletisini aktarmak isteyen yazarın metnini oluşturma biçimini gözlemlemeye çalışır. Burada amaçlanan, toplumsal yapıda izlenen karmaşanın seyirciye yansıtılma biçimini irdelemektir.

Son bölümde, bir yandan Haldun Taner'in oyunlarını sonlandırış biçimi incelenirken bir yandan da, aynı zamanda bunun bir uzantısı olan, seyirciyle kurulan, daha doğrusu kurulmak istenen ilişki, ona karşı takınılan tutum ele alınır. Yaşantısını okunur kılmayı hedeflediği seyirci için yazarın tasarladıkları, aynı zamanda metnin yapısını belirleyecektir.

Haldun Taner Seyir Defteri, seyirlik metinleri irdelerken hem seyirci olgusunu göz önünde tutacak, hem de yazarın seyirinin, rotasının, tiyatro içindeki yolculuğunun izini sürecektir. Ancak kitabın bütünü aynı zamanda araştırmacının da seyrini ortaya koyacak; onun düşünme yolu da izlenebilecek, kendine sorduğu sorular, bulduğu/bulamadığı yanıtlar, çağrışımlar vb. dile getirilmeye çalışılacaktır. Böylece Haldun Taner dramaturgisini çözümleme çabası okuyucuyla paylaşılan bir serüvene dönüşecektir.

I.

HALDUN TANER'İN TİYATRO HARİTASINA GENEL BAKIŞ

Haldun Taner'in tiyatro haritasını çizmek onun coğrafyasında uzun ve keyifli bir keşif gezisine çıkmak demektir. Yazarın on iki oyunundan oluşan coğrafyasında edindiğimiz verilerin ışığında topografik bir çalışmaya girişmektir. Böyle bir okuma uğraşı bütünü görmeyi sağladığı gibi, onu oluşturan öğeleri hem kendi içlerinde hem de bütünün birer parçası olarak değerlendirebilmemize olanak tanır. Oyunların dökümünü yaparken görünüşte işe yaramazmış gibi duran kimi istatistik bilgilere de ulaşabilirsiniz. Gelgelim, araştırma ilerledikçe bunların, dolaylı da olsa, yazarın biçimini destekleyen ince ayrıntılar oluşturduklarının ayrımına varırsınız. Ve önemsiz gibi duran daha birçok olguya rastlarsınız yaratıcıyı çözümlemeye yarayan. Bir yazarın coğrafyasında dolaşmak, anlatının ana izleklerinin peşine düşmek, yazın serüveninin gizlerine dalmaktır.

Haldun Taner'in tiyatro haritasını çizebilmek için, her şeyden önce, beslendiği kaynaklara bakmak yararlı olur. Yazarımız üç oyununun konusunu tarihten alır: *Lütfen Dokunmayın*, Osmanlı tarihinin en ünlü olaylarından birini oluşturan Baltacı-Katerina buluşmasından yola çıkarken,

Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan siyasal çalkantıların izdüşümünü yansıtır; *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* ise, Türk tiyatrosunun gelişim çizgisini soruşturan bir yapıttır.

Günün Adamı, "bir tatil ayında sırf el alıştırmak için karalanmış" bir çalışma olarak nitelenir. *Huzur Çıkması*, doğrudan bir tanıklıktan ("Bir Anadolu ilinde tanıdığım acayip çift") esinlenerek yazılır. *Eşeğin Gölgesi*'nin kaynağı 2. yüzyıldan (120-160) kalma kısa bir öyküdür. Birçok yaratıcı tarafından çeşitli biçimlerde uyarlanmış olan anlatıyı Taner 11. yüzyıla taşır ve masal yanını öne çıkartarak "Abdalya" adını koyduğu düşsel bir ülkede geçirir. Kendi öykülerinden de uyarlamalara gider yazarımız: *Dışardakiler*, *Sahib-i Seyf-ü Kalem* başlıklı öyküsünden esinlenerek kaleme alındığı gibi; *Ayışığında Şamata*, *Ayışığında Çalışkur*'un doğrudan sahne diline çevrilmesidir. *Ve Değirmen Dönerdi* temelde bir öyküden kaynaklanmaz, ancak Ayşegül Yüksel'in de belirttiği gibi, oyundaki Serap tipi *Salt İnsana Yöneliş* adlı yapıtındaki genç kızı anımsatır.***

Taner oyunlarının ilk altısı organik yapıdadır, kapalı biçim özellikleri gösterir. Söz konusu yapıtlarda yanılısamacı bir anlatım benimsenmiştir ama yine de yazar kimilerine kısa (klasik) epik anlar ekler veya göstermecî durumlar yaratır. Örneğin *Günün Adamı*'nda dördüncü perdede oyuncu sahneden salona konuşur: Profesör'e başından geçen tuhaf olayı anlatan Adam sinirlenir ve dönüp seyirciye seslenir:

ADAM- (Sevirciye dönüp) Neye dairdi diye soruyor. Şu hale bakın. Çıldırılmak işten değil. Sen benlen alay mı ediyorsun Nâzır Bey...

*) Haldun Taner, *Bütün Oyunları 4*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.7.

***) Ayşegül Yüksel, *Haldun Taner Tiyatrosu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s.56.

****) Ayşegül Yüksel, a.g.y., s.39.

Ve Değirmen Dönerdi'de Festekiz ailesinin dış özellikler bağlamında olsun, tavır ve davranış açısından olsun, işlenişi de (erkeklerin tirşe renginde sabahlık ve terlik giymesi, topluca ve aynı hareketlerle ıhlamur içme seansları, herkesin gözlük takması, aynı düşlerin görülmesi...) daha çok epik bir dışavurum niteliğindedir. *Fazilet Eczanesi*'nde Önoyun veya Öndeyiş aracılığıyla Anlatıcı kullanma yolunu dener Haldun Taner; *Lütfen Dokunmayın*'da daha da ileri gidecek, biçiminin ikinci evresini muştulayan kimi uygulamalara gidecektir: Seyirciyle doğrudan ilişki, projeksiyon kullanımı, oyun içinde oyun vb.

Eklemli oluşum içinde olan ve klasik epik öğelerin bolca kullanıldığı ikinci dönem oyunlarının ortak noktalarından biri de, tümünün Öndeyiş ile Sondeyiş içermesidir. Bunların sekizinde Anlatıcı'ya yer verir yazar; ve ileride değineceğimiz gibi, gerek oyunun oluşumunda gerekse olay örgüsü içinde ona önemli işlevler yükler.

Taner dramaturgisinde zaman önemli bir etmendir. Çoğu yapıtında geçen zamanın aşındırdığı değerler ele alınırken çatışmalar da bunlar üstüne kurulur. Oyunlardan dördü (*Fazilet Eczanesi*, *Lütfen Dokunmayın*, *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*, *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*) geçmişte yaşanır, geriye kalanlar günümüzde geçer. Tarihsel süreç işleyenleri (*Lütfen Dokunmayın*'ın bir bölümü, *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım*, *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*) bir yana koyarsak, yalnızca *Fazilet Eczanesi* ile *Ayışığında Şamata*'da zaman belirtilir. Bunların ilki 1950 yıllarının 28, 29, 30 Ağustos günlerinde geçerken; ikincisi bir günde, 12 Eylül'de gerçekleşir. *Huzur Çıkması*'nın ilginç bir özelliği, genelde zaman saptaması yapılmazken son perdenin her tablosunda "gece" ve "sabah" belirlemesine gidilme-